

Το χρέος μας προς τον λαγό

Από τον ΤΟΜΑΣ ΝΕΪΚΕΛ

ARB The New York Review of Books

Christine M. Korsgaard, *Fellow Creatures: Our Obligations to the Other Animals*
[Οι σύντροφοί μας τα άλλα πλάσματα: Οι υποχρεώσεις μας προς τα άλλα ζώα],
Oxford University Press, 2018, σελ. 252

Η Κριστίν Κόρσγκαρντ είναι μια διακεκριμένη φιλόσοφος η οποία έχει διδάξει στο Χάρβαρντ για το μεγαλύτερο μέρος της φιλοσοφικής καριέρας της. Μολονότι άγνωστη στο ευρύ κοινό, έχει διαπρέψει στο πεδίο της, αφενός, χάρη στα διεισδυτικά γραπτά της, γεμάτα με πυκνές αναλύσεις πάνω στην ηθική θεωρία και, αφετέρου, λόγω των κριτικών ερμηνειών της των έργων του Ιμάνουελ Καντ. Τώρα, για πρώτη φορά, έχει συγγράψει ένα βιβλίο για ένα ερώτημα κατανοητό από τον καθένα. Το βιβλίο *Οι σύντροφοί μας τα άλλα πλάσματα: Οι υποχρεώσεις μας στα άλλα ζώα* αποτελεί ένα μίγμα ηθικού πάθους και αυστηρής θεωρητικής επιχειρηματολογίας. Αν και είναι συχνά δύσκολο -όχι όμως εξαιτίας της παραμικρής έλλειψης σαφήνειας στο γράψιμο αλλά εξαιτίας της εγγενούς συνθετότητας του ζητήματος- ετούτο το βιβλίο δίνει την ευκαιρία σε ένα ευρύτερο κοινό να δει πώς ο φιλοσοφικός στοχασμός είναι σε θέση να εμπλουτίσει την ανταπόκριση σε ένα πρόβλημα με το οποίο οι πάντες οφείλουν να ασχολούνται.

Από την έκδοση του βιβλίου *Η απελευθέρωση των ζώων (Animal Liberation)* του Πήτερ Σίνγκερ (Peter Singer) το 1975, υπήρξε μια σημαντική αύξηση στη χορτοφαγία ή τον βιγκανισμό ως προσωπική επιλογή σε ατομικό επίπεδο, και στην προστασία των ζώων από τη σκληρή μεταχείριση σε βιομηχανικές φάρμες και στην επιστημονική έρευνα, μέσω τόσο της νομικής οδού όσο και της άσκησης δημόσιας πίεσης σε επιχειρήσεις και ιδρύματα. Κι όμως οι περισσότεροι άνθρωποι δεν είναι χορ-

Η εικονογράφηση του άρθρου έγινε με σχέδια (όλα άτιπλα) του Αλμίνου Μπραζ (1893-1956), τροφίμου του διαβόητου Ψυχιατρείου Ζουκίρι στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας.

τοφάγοι: σχεδόν 9,5 δισεκατομμύρια ζώα πεθαίνουν κάθε χρόνο για την παραγωγή τροφής στις Ηνωμένες Πολιτείες, και τα σαρκοβόρα που το σκέφτονται αυτό έχουν την τάση να αυτοπαρηγορούνται πιστεύοντας ότι οι σκληρές πρακτικές της βιομηχανικής εκτροφής ζώων βελτιώνονται, κι ότι εφόσον γίνεται αυτό, δεν υπάρχει τίποτα το στραβό με την ανώδυνη δολοφονία των ζώων για λόγους διατροφής. Η Κόρσγκαρντ απορρίπτει απερίφραστα αυτή την τοποθέτηση, όχι μονάχα επειδή μια

τέτοια θέση παραγνωρίζει την κλίμακα του πόνου που πρέπει ακόμα να υποστούν τα ζώα στις φάρμες, αλλά επειδή βασίζεται σε μια επίπλαστη αντίθεση μεταξύ των αξιών των ανθρώπινων ζώων και των αξιών της ζωής των ζώων, αντίθεση σύμφωνα με την οποία το να σκοτώσεις έναν άνθρωπο είναι κακό με τρόπο που δεν είναι κακό το να σκοτώσεις ένα ζώο.

Η Κόρσγκαρντ αναπτύσσει μια σύνθετη θεώρηση της ηθικότητας για να πραγματευτεί αυτό το ερώτημα καθώς και πολλά

άλλα. Αυτό που καθιστά το βιβλίο εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι η αντίθεσή της στην τοποθέτηση του Σίνγκερ. Γράφει, και ο Σίνγκερ ασφαλώς θα συμφωνούσε, ότι «ο τρόπος με τον οποίο τα ανθρώπινα όντα μεταχειρίζονται τώρα τα άλλα ζώα αποτελεί μια ηθική κτηνωδία τεραστίων διαστάσεων». Αλλά αυτής της συμφωνίας υπόκεινται βαθύτατες διαφορές. Ο Σίνγκερ είναι ένας ωφελμιστής και η Κόρσγκαρντ μια Καντιανή, και το βαθύ χάσμα στη σύγχρονη ηθική θεωρία ανάμεσα σε αυτές τις δύο αντιλήψεις για την ηθικότητα χαρακτηρίζει τις διαφορετικές θεωρήσεις τους αναφορικά με το γιατί πρέπει να αλλάξουμε ριζικά τον τρόπο που μεταχειριζόμαστε τα ζώα. (Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι η πολύ έντονη απόκλιση της Κόρσγκαρντ από τις απίστευτες απόψεις του ίδιου του Καντ πάνω στο θέμα. Όπως θα δούμε, η Κόρσγκαρντ επιχειρηματολογεί πειστικά ότι η γενική θεωρία του Καντ για τα θεμέλια της ηθικής στηρίζει συμπεράσματα για την περίπτωση των ζώων εντελώς διαφορετικά από εκείνα τα οποία εκείνος υπέθετε.)

Ο Ωφελμισμός είναι η άποψη, σύμφωνα με την οποία αυτό που καθιστά τις πράξεις ορθές ή εσφαλμένες είναι η τάση τους να προάγουν ή να ελαττώνουν την συνολική ποσότητα ευτυχίας στον κόσμο, προκαλώντας ευχαρίστηση ή οδύνη, ικανοποίηση ή βάσανο. Αυτές οι εμπειρίες θεωρούνται καλές ή κακές με απόλυτο τρόπο, και όχι μόνο για το ον στο οποίο ανήκουν. Η συμπερίληψη μη ανθρώπινων ζώων στην εμβέλεια της ηθικής μέριμνας είναι απλή και άμεση: η ευχαρίστηση ή ο πόνος του οποιουδήποτε όντος με συνείδηση αποτελεί μέρος του απρόσωπου ισοζυγίου των καλών και των κακών εμπειριών το οποίο η ηθικότητα μας λέει να μετατρέψουμε όσο το δυνατόν πιο θετικό.

Αλλά η ύπαρξη ή η επιβίωση αυτών των πλασμάτων έχει σημασία μονάχα επειδή αυτά είναι δοχεία εντός των οποίων μπορούν να λάβουν χώρα καλές εμπειρίες. Σύμφωνα με τον ωφελμισμό, αν σκοτώσεις ένα ζώο ανώδυνα και το αντικαταστήσεις με ένα άλλο του οποίου οι εμπειρίες είναι το ίδιο ευχάριστες με αυτές που

θα είχε το πρώτο ζώο αν δεν είχε σκοτωθεί, το συνολικό ισοζύγιο της ευτυχίας δεν επηρεάζεται και δεν έχει κάνει τίποτε κακό. Ακόμα και στην περίπτωση των ανθρώπων, εκείνο που καθιστά τον φόνο τους κακό δεν είναι ο απλός τερματισμός της ζωής τους αλλά η αναστάτωση που τους προκαλεί η προοπτική του θανάτου εξαιτίας της ισχυρής συνείδησης που έχουν της μέλλουσας ύπαρξής τους, καθώς και η συναισθηματική οδύνη που ο θάνατός τους προκαλεί σε άλλους ανθρώπους που συνδέονται μαζί τους.

Η Κόρσγκαρντ, απεναντίας, αρνείται ότι μπορούμε να οικοδομήσουμε την ηθικότητα πάνω στα θεμέλια της απόλυτης αξίας του οποιουδήποτε πράγματος, συμπεριλαμβανομένων της ευχαρίστησης και του πόνου. Ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει απόλυτη ή απρόσωπη αξία με την έννοια που το προτείνει ο ωφελισμός - κάτι που να είναι απλά καλό ή κακό, τελεία και παύλα. Κάθε αξία, λέει, είναι «αγκυρωμένη». Τα πράγματα είναι καλά ή κακά για κάποιο πρόσωπο ή ζώο: η ικανοποίησή σου είναι «καλή-για» σένα, ο πόνος μου είναι «κακός-για» μένα. Η Κόρσγκαρντ λέει ότι η μόνη έννοια με την οποία κάτι μπορεί να είναι απόλυτα καλό είναι εάν αυτό είναι «καλό-για» τους πάντες. Τελικά θα υποστηρίξει τη θέση ότι οι ζωές και η ευτυχία όλων των πλασμάτων προικισμένων με συνείδηση είναι απόλυτα καλά με την έννοια αυτή, αλλά φτάνει σε αυτό το συμπέρασμα μονάχα μέσα από ένα σύνθετο ηθικό επιχείρημα· δεν είναι αξίωμα, από το οποίο ξεκινάει η ηθικότητα, όπως συμβαίνει στον ωφελισμό.

Προτού φτάσουμε σε αυτό το επιχείρημα, ωστόσο, ας δούμε πώς κατανοεί την αξία της ζωής για τους ανθρώπους και για τα άλλα ζώα. Η Κόρσγκαρντ πιστεύει ότι «η ίδια η ζωή είναι ένα αγαθό σχεδόν για κάθε ζώο που είναι σε ευλογοφανώς καλή κατάσταση». Οι άνθρωποι, με την ικανότητά τους για γλώσσα, για καταγραφή και διατήρηση ιστορικών αφηγήσεων και τεκμηρίων, μακροπρόθεσμη μνήμη και σχεδιασμό για το μέλλον, έχουν μια ισχυρή συνείδηση ότι η ζωή τους εκτείνεται μέσα στον χρόνο. Αλλά επειδή τα άλλα ζώα είναι ικανά να μάθουν και να θυμούνται, γνωρίζουμε ότι και αυτά έχουν συνειδητές ζωές που εκτείνονται στον χρόνο, και όχι απλά διαδοχές από στιγμιαίες εμπειρίες· αυτό που συμβαίνει σε ένα ζώο τη μια στιγμή τού αλλάζει την οπτική γωνία τις επόμενες στιγμές, έτσι ώστε αυτό αποκτά «ένα συνεχή χαρακτήρα που το κάνει έναν εαυτό περισσότερο ενοποιημένο καθώς περνάει ο χρόνος». Είναι ζήτημα βαθμού, αλλά οι ζωές των περισσότερων θηλαστικών και πουλιών, τουλάχιστον, έχουν αυτό το είδος ενότητας, επομένως μπορούμε να σκεφτόμαστε για αυτά ότι έχουν μια καλή ή μια κακή ζωή, όχι μόνο

καλές ή κακές εμπειρίες.

Η μεγάλη διαφορά ανάμεσα σε μας και τα άλλα ζώα είναι ότι εμείς είμαστε προικισμένοι με αυτοσυνειδησία με τρόπο που εκείνα δεν είναι. Η Κόρσγκαρντ σημειώνει αυτή τη διαφορά ως τη διάκριση μεταξύ ενστικτώδους και έλλογης ζωής. Σε αντίθεση με τα άλλα ζώα, δεν πράττουμε μονάχα στη βάση των αισθητηριακών αντιλήψεων, των επιθυμιών και των ροπών που έχουμε τώρα στο παρόν. Μπορούμε να αποστασιοποιηθούμε από τα άμεσα φαινόμενα και να μην τα αποδεχθούμε ως θεμέλια για το τι να πιστέψουμε ή για το πώς να πράξουμε εάν κρίνουμε ότι δεν παρέχουν επαρκείς δικαιολογητικούς λόγους - όπως δεν λαμβάνουμε υπόψη μια οπτική εντύπωση, απορρίπτοντάς την ως οπτική οφθαλμαπάτη, ή όπως απορρίπτουμε μια αρνητική αξιολόγηση ως παράγωγο ζήλειας.

Αυτός ο τύπος έλλογης αυτοαξιολόγησης έχει σταθεί η βάση τόσο για την επιστήμη όσο και για την ηθικότητα. Τα ζώα, εν αντιθέσει, απ' όσο γνωρίζουμε, δεν αξιολογούν τις ίδιες τους τις πεποιθήσεις ούτε τα κίνητρά τους προτού πράξουν στη βάση αυτών.

Επομένως οι ζωές των ανθρώπων και των άλλων ζώων είναι πολύ διαφορετικές. Αλλά σημαίνει αυτό ότι οι ανθρώπινες ζωές είναι πιο σημαντικές ή περισσότερο πολύτιμες από τις ζωές των ζώων; Η Κόρσγκαρντ ρωτάει, συνεπώς με τον σκεπτικισμό της απέναντι σε οποιαδήποτε αξία που δεν είναι αγκυρωμένη, «Πιο σημαντική ή πολύτιμη για ποιον;». Η ζωή σου είναι περισσότερο πολύτιμη για σένα απ' ό,τι είναι για τον λαγό, αλλά η ζωή του λαγού είναι περισσότερο πολύτιμη στον λαγό απ' ό,τι είναι σε σένα. Κι αν διαμαρτυρηθείς ότι η ζωή του λαγού δεν είναι τόσο σημαντική για τον λαγό όσο είναι η ζωή σου για σένα, η απάντηση της Κόρσγκαρντ είναι πως ακόμα κι αν έχεις μια θεώρηση της ζωής σου ως όλον, θεώρηση που ο λαγός δεν μπορεί να έχει, αυτό δεν δείχνει ότι η ζωή σου είναι περισσότερο πολύτιμη:

Διότι, ακόμα κι αν η ζωή του λαγού δεν είναι τόσο σημαντική για κείνον όσο είναι η δική σου για σένα, παρ' όλα αυτά για εκείνον εμπεριέχει κατά απόλυτο τρόπο όλα όσα αξίζουν, όλα όσα μπορούν να είναι καλά ή κακά για αυτόν, εκτός ίσως από τις ζωές των απογόνων του. Ο τερματισμός της ζωής του είναι το τέλος κάθε αξίας και κάθε αγαθού για αυτόν. Άρα υπάρχει κάτι το αστάθμητο σε αυτές τις συγκρίσεις.

Η Κόρσγκαρντ αρνείται ότι η ανθρώπινη ικανότητα να εκτιμάει κανείς τη λογοτεχνία, τη μουσική και την επιστήμη καθιστά την ανθρώπινη ζωή περισσότερο πολύτιμη. Παρατηρεί ότι συγκρίνοντας τους ανθρώπους μεταξύ τους, οι περισσότεροι από εμάς δεν πιστεύουν ότι ένα άτομο είναι περισσότερο πολύτιμο απλά επειδή του συμβαίνουν περισσότερα καλά πράγματα στη ζωή του, και ισχυρίζεται ότι οφείλουμε να υιοθετήσουμε την ίδια άποψη όταν συγκρίνουμε τους ανθρώπους με τα άλλα ζώα. Υπάρχουν απλώς διαφορετικά άτομα, και η ζωή του καθενός είναι απόλυτης αξίας για το ίδιο το εκάστοτε πλάσμα.

Αλλά αν η αφετηρία μας είναι μια αντίληψη της αξίας σύμφωνα με την οποία το καλό ή το κακό είναι πάντοτε αυτό που είναι καλό ή κακό για συγκεκριμένα άτομα, και τίποτε δεν είναι καλό ή κακό καθεαυτό, δεν είναι σαφές πού μπορούμε να βρούμε μια βάση για την ηθικότητα και τις υποχρεώσεις μας στους άλλους. Τι λόγο έχουμε να νοιαστούμε για οτιδήποτε άλλο εκτός από αυτό που είναι καλό ή κακό για εμάς, ή για μία περιορισμένη ομάδα άλλων που έχουν σημασία για μας λόγω κάποιας σχέσης ή ταύτισης με αυτούς; Η ιστορία της ηθικής φιλοσοφίας προσφέρει διάφορες απαντήσεις στο ερώτημα αυτό, τις περισσότερες από τις οποίες δεν θα τις συζητήσω. Η Κόρσγκαρντ δέχεται την απάντηση που δίνει ο Καντ.

Ο Καντ ήταν της άποψης ότι εμείς οι ίδιοι είμαστε η πηγή των απαιτήσεων της ηθικότητας, χάρη στο γεγονός ότι είμαστε έλλογα όντα. Όπως το θέτει η Κόρσγκαρντ:

Εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο έχουμε συνείδηση των κινήτρων των πράξεών μας, δεν μπορούμε να πράξουμε δίχως να αποδεχτούμε τα κίνητρα αυτά ως επαρκή για να στοιχειοθετήσουν αυτό που προτείνουμε να κάνουμε. Αλλά αυτό ακριβώς σημαίνει να θεωρούμε ότι κάτι αξίζει - να δεχτούμε τα φυσικά μας κίνητρα στη βάση των οποίων το θέλουμε ή μεριμνούμε για αυτό, και να τα δούμε ως καλούς λόγους. Έτσι, ως έλλογα όντα, δεν μπορούμε να πράξουμε δίχως να προσδώσουμε κάποιο είδος αξίας στους σκοπούς των πράξεών μας.

Σπουδαιότερο ακόμα είναι το γεγονός ότι ο Καντ πιστεύει ότι η αξία, την οποία δεν μπορούμε παρά να προσδώσουμε στους σκοπούς μας, είναι η απόλυτη αξία - η αξία από την οπτική γωνία του καθενός. Αυτή είναι μια συνθήκη που προσδιορίζει την ικανότητά μας να επιδοκιμάζουμε τις πράξεις μας από μια εξωτερική σκοπιά ως προς εμάς τους ίδιους, πράγμα που αποτελεί την ουσία της ορθολογικότητας. Και έχει μια συγκλονιστική συνέπεια:

Το δικαίωμά σου να προσδίδεις απόλυτη αξία στους δικούς σου σκοπούς και στις δικές σου πράξεις περιορίζεται από το δικαίωμα όλων των άλλων (όλων των άλλων έλλογων όντων, σύμφωνα με τον Καντ) να προσδίδουν απόλυτη αξία στους δικούς τους σκοπούς και στις δικές τους πράξεις με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Έτσι, προκειμένου να μετρήσει ως γνήσια έλλογη επιλογή, η αρχή στη βάση της οποίας πράττεις πρέπει να είναι αποδεκτή από τη σκοπιά του καθενός (έλλογου όντος) - πρέπει να είναι συμβατή με το καθεστώς των άλλων ως σκοπών καθεαυτούς.

Αυτό μας δίνει τη θεμελιώδη αρχή της ηθικής του Καντ¹ σε δύο από τις γνωστές της διατυπώσεις: πράξε έτσι ώστε η αρχή σου να καθίσταται διά της βούλησής σου καθολικός νόμος· και να μεταχειρίζεσαι όλα τα έλλογα όντα ως σκοπούς και ποτέ μονάχα ως μέσα. Η μεταχείριση των άλλων ως σκοπών καθεαυτούς συνίσταται στη θεώρηση των στόχων ή των σκοπών τους ως ένα αγαθό καθεαυτό, κι όχι μόνο για τους ίδιους. Πρακτικά καταλήγουμε στο ότι ο καθένας από εμάς έχει σοβαρό λόγο να κυνηγάει τους στόχους του έτσι ώστε να μην παρεμβαίνει στο κυνήγι των στόχων των άλλων από τους ίδιους, και κάποιο λόγο να τους βοηθήσει αν χρειάζονται βοήθεια.

Αλλά τι συμπέρασμα βγαίνει από αυτό

για τα ζώα; Σύμφωνα με την άποψη του Καντ, επιβάλλουμε τον ηθικό νόμο στους εαυτούς μας: εφαρμόζει σε μας λόγω της έλλογης φύσης μας. Τα άλλα ζώα, επειδή δεν είναι έλλογα, δεν μπορούν να ασκήσουν αυτό το είδος αυτοθέσμησης. Ο Καντ συμπέρανε ότι δεν ανήκουν στην ηθική κοινότητα· δεν έχουν καθήκοντα κι εμείς δεν έχουμε χρέη απέναντί τους.²

Στο σημείο αυτό η Κόρσγκαρντ εγκαταλείπει τον Καντ. Διακρίνει δύο σημασίες κατά τις οποίες μπορεί κανείς να είναι μέλος μιας ηθικής κοινότητας, μια ενεργή και μια παθητική σημασία. Για να είσαι μέλος με την ενεργητική σημασία πρέπει να είσαι μέλος της κοινότητας των αλληλεξαρτώμενων νομοθετών που είναι υποχρεωμένοι να υπακούουν στον ηθικό νόμο. Για να είσαι μέλος με την παθητική σημασία πρέπει να είσαι ένας από αυτούς στους οποίους οφείλονται ηθικά χρέη, που πρέπει να σε μεταχειριστούν ως σκοπό.

Ο Καντ πίστευε ότι αυτές οι δύο σημασίες συμπίπτουν, αλλά η Κόρσγκαρντ λέει ότι αυτό είναι λάθος. Ο ηθικός νόμος, τον οποίο εμείς τα έλλογα όντα δίδουμε στον εαυτό μας, μπορεί να μας δώσει χρέη που αφορούν τη μέριμνα για άλλα, μη έλλογα όντα, που δεν δεσμεύονται τα ίδια από τον ηθικό νόμο - χρέη σύμφωνα με τα οποία οφείλουμε να τα μεταχειριστούμε ως σκοπούς καθεαυτούς:

Δεν υπάρχει λόγος να σκεφτόμαστε ότι επειδή μόνο αυτόνομα έλλογα όντα πρέπει να προβούν στην κανονιστική προϋπόθεση ότι είμαστε σκοποί καθ' εαυτούς, η κανονιστική προϋπόθεση αφορά μόνο αυτόνομα έλλογα όντα. Και στην πραγματικότητα φαίνεται αυθαίρετη, διότι ασφαλώς, λογαριάζουμε τους εαυτούς μας και ως ζωντανά πλάσματα. Αυτό γίνεται εντελώς ξεκάθαρο όταν στοχαστούμε πάνω στο γεγονός ότι πολλά από τα πράγματα που εκλαμβάνουμε ως καλά-για-εμάς δεν είναι καλά για εμάς αναφορικά με την ικανότητά μας ως αυτόνομα έλλογα όντα. Η τροφή, το σεξ, η άνεση, η απαλλαγή από τον φόβο και την οδύνη, είναι όλα τους πράγματα που είναι καλά για εμάς στον βαθμό που ανήκουμε στο βασίλειο των ζώων.

Βρίσκω αυτό το επιχείρημα για μια αναθεώρηση του Καντ απόλυτα πειστικό. Η Κόρσγκαρντ συνοψίζει ως εξής:

Σύμφωνα με την καντιανή άποψη, τα ανθρώπινα όντα είναι ιδιαίτερα όχι με την έννοια ότι είναι τα αγαπημένα πλάσματα του σύμπαντος, των οποίων το πεπρωμένο είναι απόλυτα σπουδαιότερο από το πεπρωμένο των άλλων πλασμάτων, τα οποία, όπως κι εμείς, έχουν εμπειρία της ίδιας της ύπαρξης

τους. Ισχύει ακριβώς το αντίθετο: η ι-διαιτερότητά μας συνίσταται στην ενσυναίσθηση που μας καθιστά ικανούς να συλλάβουμε το γεγονός ότι τα άλλα πλάσματα είναι σημαντικά για τον εαυτό τους με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που είμαστε εμείς σημαντικοί για εμάς τους ίδιους, και στον λόγο που μας καθιστά ικανούς να καταλήξουμε στο συμπέρασμα που έπεται από αυτό: δηλαδή, ότι κάθε ζώο πρέπει να θεωρηθεί ως σκοπός καθεαυτόν, του οποίου το πεπρωμένο είναι σημαντικό, και μάλιστα απόλυτα σημαντικό, αν κάτι τελικά είναι πραγματικά σπουδαίο.

Έχοντας εξασφαλίσει την αποδοχή των άλλων ζώων στην καντιανή ηθική κοινότητα ως παθητικών μελών, η Κόρσγκαρντ στρέφει την προσοχή της σε ένα επιπλέον πρόβλημα: «Η Φύση», λέει, «δεν πειθαρχεί στα ηθικά πρότυπα». Δεν ισχύει απλά ότι τα άλλα ζώα δεν υπόκεινται στον ηθικό νόμο· τα διαφέροντά τους είναι ασυμφιλίωτα αντιτιθέμενα μεταξύ τους με τρόπο που καθιστά αδύνατο το είδος της ηθικής αρμονίας το οποίο εμείς θέτουμε ως ιδέες για τον ανθρώπινο κόσμο. Αυτό που είναι καλό για το λιοντάρι είναι κατ' ανάγκη κακό για την αντιλόπη, κι ακόμα κι αν αναγνωρίσουμε το χρέος μας να μεταχειριζόμαστε και τα δύο ως σκοπούς καθεαυτούς, αυτό δεν παρέχει καμία ηθική επίλυση της σύγκρουσης.

Η Κόρσγκαρντ ολοκληρώνει το βιβλίο της συζητώντας τις απαντήσεις σε αυτό το πρόβλημα όπως τις έχουν δώσει αυτοί που γράφουν για την ηθική των ζώων, ορισμένες από τις οποίες μπορεί να φανούν περιέργες σε όσους δεν ανήκουν στον χώρο. Μία πρόταση είναι να εξαλειφθεί η σχέση θηράματος και θηρευτή οργανώνοντας τη σταδιακή έκλειψη των ειδών των θηρευτών. Άλλοι υπερασπιστές των δικαιωμάτων των ζώων πιστεύουν ότι θα έπρεπε να διατηρήσουμε τα φυσικά τους περιβάλλοντα και να μην επέμβουμε κατά κανένα άλ-

λο τρόπο, αφήνοντας έτσι όλα τα ζώα να επιστρέψουν στη φυσική τους, άγρια κατάσταση.

Η Κόρσγκαρντ απορρίπτει και τις δύο αυτές ακραίες θέσεις. Πιστεύει ότι προφανώς και δεν θα έπρεπε να σκοτώνουμε ή να εκμεταλλευόμαστε τα ζώα για τροφή, αλλά δεν έχουμε καμία υποχρέωση να αναλάβουμε τον ρόλο ενός δημιουργού δημιουργώντας έναν κόσμο που κατοικείται από πλάσματα σε καλύτερη κατάσταση από αυτή στην οποία θα ήταν αν δεν επεμβαίναμε με τον τρόπο αυτό. Πιστεύει επίσης ότι δεν υπάρχει τίποτε το μεμπτό στην κατοχή κατοικιδίων ζώων, αρκεί η κοινωνία να εξασφαλίζει ότι δεν κακοποιούνται. (Το βιβλίο της αφιερώνεται, ονομαστικά, στις πέντε γάτες με τις οποίες ζει τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια.)

Η Κόρσγκαρντ παρατηρεί επιπλέον το παράξενο γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι ενδιαφέρονται πολύ περισσότερο για την προστασία ειδών υπό εξαφάνιση από ό,τι για την ευημερία των μεμονωμένων ζώων, και πιστεύει ότι αυτό, από ηθική σκοπιά, δεν βγάζει κανένα νόημα. Τα είδη δεν έχουν οπτική προς τον κόσμο, και η επιβίωσή τους δεν έχει αξία για αυτά τα ίδια:

Αν δεχτείς την ιδέα πως οτιδήποτε μετράει ως καλό πρέπει να είναι καλό για κάποιον, για κάποιο πλάσμα, τότε δεν πρέπει να δεχτείς την ιδέα ότι τα είδη ή τα οικοσυστήματα έχουν εγγενή αξία· η ιδέα δεν έχει κανένα νόημα. Σύμφωνα με την άποψη που υπερασπίζομαι, είναι προφανές ότι η καλή κατάσταση ενός οικοσυστήματος έχει σημασία επειδή είναι σημαντική για τα πλάσματα που εξαρτώνται από αυτό, ενώ η έκλειψη ενός είδους έχει σημασία όταν απειλεί τη βιοποικιλότητα και επομένως την καλή κατάσταση ενός οικοσυστήματος και μαζί με αυτό την ευημερία των μελών του.

Ο ισχυρισμός της είναι ότι τα είδη δεν έ-

χουν καμία αξία ως είδη. Ενδέχεται να έχουν αξία για τα μεμονωμένα μέλη, αλλά μόνο τα άτομα έχουν αξία καθεαυτό. (Εδώ έχουμε βάλει την αισθητική αξία κατά μέρος· υποψιάζομαι ότι αυτή παίζει κάποιο ρόλο στην προσοχή που δίνουν πολλοί άνθρωποι στα είδη ως τέτοια.)

Η θέση της Κόρσγκαρντ είναι, το δίχως άλλο, ισχυρή, κι αν επικρατούσε θα αποτελούσε μια από τις μεγαλύτερες ηθικές μεταμορφώσεις της ανθρωπότητας. Ας μου επιτραπεί να ολοκληρώσω περιγράφοντας δύο λόγους για τους οποίους μπορεί κάποιος να θέλει να της αντισταθεί. Οι ίδιοι λόγοι ισχύουν και στην περίπτωση του ωφελμιστικού επιχειρήματος για κάπως διαφορετικά αλλά εξίσου ριζοσπαστικά συμπεράσματα αναφορικά με το πώς πρέπει να μεταχειριζόμαστε τα ζώα.

Ο πρώτος λόγος είναι η απόρριψη της κρίσιμης ιδέας της απόλυτης αξίας, είτε την εκλαμβάνουμε αυτή ως ηθική αφετηρία είτε ως συμπέρασμα του καντιανού ηθικού επιχειρήματος. Από αυτή την άποψη, όλα όσα έχουμε στη διάθεσή μας για να στοιχειοθετήσουμε ηθικές απαιτήσεις είναι τα διαφέροντα, τα κίνητρα ή τα συναισθήματα των ατόμων στα οποία οι απαιτήσεις θα ασκούνται, αντί θέσεις από κάποια υπερβατική ή απρόσωπη σκοπιά. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ηθικές αρχές δεν μπορούν να δικαιολογηθούν. Εάν, για παράδειγμα, είναι υπέρ του συλλογικού συμφέροντος των μελών μιας ανθρώπινης κοινότητας να ακολουθούν ορισμένους κανόνες στις αλληλεπιδράσεις τους, κανόνες οι οποίοι επιτρέπουν την ειρηνική συνύπαρξη και τη συνεργασία, αυτό θα παρείχε μια βάση για την ηθικότητα που εξαρτάται μόνο από ό,τι είναι καλό-για τα άτομα, και όχι από ό,τι είναι απόλυτα καλό. Κι αν υπάρχει ένα κοινό ανθρώπινο αίσθημα ενσυναίσθησης με τα άλλα ζώα, ή με κάποια από αυτά, τότε αυτό θα στήριζε την απαίτηση για την ανθρωπιστική μεταχείριση ως μέρος της ηθικότητας, μολονότι το περιεχόμενο της θα βασιζόταν στην ισχύ και την εμβέλεια της αίσθησης, κι όχι στο απόλυτο κακό της ζωικής οδύνης.

Η Κόρσγκαρντ αναγνωρίζει αυτό το είδος τοποθέτησης όταν συζητάει την αμοιβαιότητα ως βάση της ηθικότητας. Επισημαίνει ότι έχει μια συνέπεια την οποία ο περισσότερος κόσμος θα απέρριπτε. Συγκεκριμένα, ότι αν συναντούσαμε έλλογα όντα τόσο ισχυρά ώστε να μην έχουν κανένα λόγο να μας φοβούνται, και τα οποία να μη μας συμπαθούν, θα μπορούσαν να μας σκοτώσουν, να μας υποδουλώσουν ή να κάνουν πειράματα πάνω μας, δίχως έτσι να πράττουν τίποτε το μεμπτό. Αλλά αυτοί που δέχονται ότι δεν υπάρχει τίποτε με απόλυτη αξία μπορεί να μην έχουν και κανένα δισταγμό να δεχτούν αυτή τη συνέπεια.

Ο δεύτερος δυνατός λόγος αντίστασης

στη θέση της Κόρσγκαρντ αναφέρεται επίσης από την ίδια. Ενδέχεται κανείς να πιστεύει ότι μολονότι οι άνθρωποι δεν είναι σπουδαιότεροι ή πολυτιμότεροι από τα άλλα ζώα, είναι ηθικά θεμιτό να μεροληπτούμε υπέρ των συνανθρώπων μας και να υπολογίζουμε περισσότερο τα συμφέροντά τους, εξαιτίας μιας «αίσθησης αλληλεγγύης προς το είδος μας». Αναγνωρίζουμε την ηθική θεμιτότητα μιας τέτοιας μεροληψίας προς τα συμφέροντα της οικογένειας του καθενός, για παράδειγμα, και η Κόρσγκαρντ λαμβάνει υπόψη τη δυνατότητα σε καταστάσεις ζωής ή θανάτου (οι αρουραίοι να μεταδίδουν την πανούκλα) να είμαστε ηθικά δικαιολογημένοι να δώσουμε προτεραιότητα στα συμφέροντα του δικού μας είδους, με θανατηφόρες μάλιστα συνέπειες. Αλλά ακόμα κι αν το δεχτούμε αυτό, είμαστε πολύ μακριά από την πλήρη αποδοχή ενός τέτοιου βαθμού μεροληψίας υπέρ του ανθρώπινου είδους που επιτρέπει τη θυσία, σε καθημερινή βάση, της ζωής των άλλων ζώων για να ευχαριστηθούμε το τραπέζι μας. Στην πράξη, αυτή φαίνεται να είναι η αρχή την οποία ακολουθούν τα περισσότερα σαρκοβόρα, παρότι κατά πάσα πιθανότητα υποβοηθούνται από την παραδοχή εναντίον της οποίας η Κόρσγκαρντ μάχεται με όλες της τις δυνάμεις: ότι η απώλεια ζωής δεν είναι και τόσο κακό πράγμα για το ζώο.

Η ηθική διαφωνία αποτελεί ένα μόνιμο γνώρισμα της ανθρώπινης κατάστασης, καθώς παλεύουμε να βρούμε τον σωστό τρόπο για να ζήσει κανείς. Το κατά πόσο πρέπει να σκοτώνουμε ζώα για να τραφούμε αποτελεί μία από τις βαθύτερες διαφωνίες του καιρού μας· αλλά δεν πρέπει να κπλαγούμε αν το ζήτημα αυτό μετατραπεί σε αποκλειστικά ακαδημαϊκό ζήτημα μέσα στις επόμενες δεκαετίες, όταν η παραγωγή του τεχνητά καλλιεργημένου κρέατος (που λέγεται επίσης καθαρό κρέας, συνθετικό κρέας ή τεχνητό (in vitro) κρέας) θα κοστίζει λιγότερο από αυτή του κρέατος από σφαγμένα ζώα, ενώ το κρέας θα είναι εξίσου νόστιμο. Όταν αυτό συμβεί, υποψιάζομαι ότι τις σύγχρονές μας πρακτικές, εφόσον αυτές δεν θα είναι αναγκαίες πλέον από γαστρονομική σκοπιά, ξαφνικά δεν θα τις χωράει ο νους μας. ▲

Τα γνωστά άγνωστα

Στο τεύχος της 18 Απριλίου 2019 του NYR δημοσιεύθηκε μια επιστολή του Τζιμ Χολτ (Jim Holt) και η απάντηση του Τόμας Νέιγκελ σ' αυτήν:

Ο Τόμας Νέιγκελ, στην εμβριθή και διαφωτιστική του βιβλιοκρισία του βιβλίου της Κριστίν Κόρσγκαρντ, *Οι σύντροφοί μας τα άλλα πλάσματα* [NYR,

21 Μαρτίου], ίσως υπερέβαλλε ως προς τη διαφορά ανάμεσα στους ανθρώπους και τα μη ανθρώπινα ζώα. Σε αντίθεση με τους ανθρώπους, γράφει, «τα ζώα ... απ' όσο γνωρίζουμε, δεν αξιολογούν τις ίδιες τους τις πεποιθήσεις ούτε τα κίνητρά τους προτού πράξουν στη βάση αυτών». Με άλλα λόγια, στα ζώα απουσιάζει η ικανότητα για «έλλογη αυτοαξιολόγηση» - η βάση (όπως παρατηρεί ο Νέιγκελ) της επιστήμης και της ηθικότητας.

Στην πραγματικότητα, όμως, είναι τεκμηριωμένο ότι ορισμένα μη ανθρώπινα ζώα - δελφίνια, μαϊμούδες, περιστέρια, αρουραίοι - είναι όντως ικανά να αξιολογούν συνειδητά τις ίδιες τους τις πεποιθήσεις. Σε ένα πείραμα που διεξήχθη τη δεκαετία του 1990, ανατέθηκε σε ένα δελφίνι ονόματι Νατούα (Natua) η άσκηση να διακρίνει μεταξύ ηχητικών τόνων διαφορετικών συχνοτήτων. Όταν ο Νατούα έκρινε σωστά, ανταμειβόταν. Είχε επίσης εξασκηθεί να πιέζει ένα κουπί ως «σήμα εξόδου» αν δεν επιθυμούσε να ολοκληρώσει την άσκηση, και σε αυτή την περίπτωση λάμβανε μικρότερη ανταμοιβή. Καθώς ο πειραμαστής έφερνε τους υψηλούς και τους χαμηλούς τόνους ολοένα και πιο κοντά, καθιστώντας την άσκηση δυσκολότε-

ρη, ο Νατούα ενίοτε, μετά από μια περίοδο δισταγμού, επέλεγε να πατήσει το κουπί εξόδου. Δεν είμαι βέβαιος τι ακούω, φαινόταν να λέει. Οι μακάκοι, μαϊμούδες του Παλαιού Κόσμου, επίσης έχουν μάθει να αξιοποιούν ένα κλειδί εξόδου όταν δεν είναι βέβαιοι για τις κρίσεις τους στη βάση των αισθητηριακών τους αντιλήψεων. Επιπλέον, οι μακάκοι γενίκευσαν εντελώς αυθόρμητα αυτή τη συμπεριφορά εξόδου από ασκήσεις που είχαν να κάνουν με την αισθητηριακή αντίληψη σε ασκήσεις αναφορικά με τη μνήμη. Δεν είμαι βέβαιος ότι θυμάμαι σωστά τα πράγματα, φαινόταν να σκέφτονται. Εφόσον οι μακάκοι έδειχναν να στοχάζονται για αρκετά δευτερόλεπτα πριν αποφασίσουν να εγκαταλείψουν την άσκηση, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστέψουμε ότι οι κρίσεις τους έγιναν συνειδητά. (Μια εξαιρετική παρουσίαση αυτής της έρευνας βρίσκεται στο βιβλίο *Η συνείδηση και ο εγκέφαλος* (Consciousness and the Brain) του Γάλλου ερευνητή του εγκεφάλου Στανισλάς Ντεχάν (Stanislas Dehaene).)

Επομένως, ορισμένα μη ανθρώπινα ζώα φαίνονται να είναι πράγματι σε θέση να «κάνουν ένα βήμα πίσω» και να αξιολογήσουν έλλογα τις ίδιες τους τις πεποιθήσεις. Το κατά πόσο μπορούν με

όμοιο τρόπο να αξιολογήσουν τις επιθυμίες τους είναι άλλο ζήτημα. Κι όμως, ακόμα και στοιχειώδεις ενδείξεις αναστοχαστικής αυτοσυνειδησίας σε μη ανθρώπινα ζώα μπορούν μόνο να ενισχύσουν τη θέση - της Κόρσγκαρντ στο νέο βιβλίο της και μια θέση «το δίχως άλλο, ισχυρή», όπως τη χαρακτηρίζει ο Νέιγκελ στη βιβλιοκρισία του - υπέρ της θεώρησής τους ως τουλάχιστον «παθητικά μέλη» της ηθικής κοινότητας.

— Τζιμ Χολτ

Απάντηση του Τόμας Νέιγκελ:

Ευχαριστώ τον Τζιμ Χολτ για την ενδιαφέρουσα επιστολή του. Είμαι ανοιχτός στο ενδεχόμενο ορισμένα μη ανθρώπινα ζώα να αξιολογούν τις ίδιες τους τις πεποιθήσεις και τα κίνητρά τους. Είναι ένα εμπειρικό ερώτημα. Αλλά τα πειράματα που περιγράφει θέτουν προβλήματα ερμηνείας. Για παράδειγμα, ο Νατούα μπορεί απλώς να προτιμά τη σίγουρη μικρότερη ανταμοιβή που λαμβάνει πιέζοντας το κουπί «εξόδου» παρά τη λιγότερο πιθανή μιας μεγαλύτερης ανταμοιβής από την αναγνώριση της υψηλότερης συχνότητας, όταν δεν είναι βέβαιος. Αυτό θα απαιτούσε μονάχα αβεβαιότητα για τους ίδιους τους ήχους, όχι μια δεύτερας τάξεως παρατήρηση της αβεβαιότητάς του. Περαιτέρω, ακόμα και αν ο Νατούα όντως στοχάζεται πάνω στις πεποιθήσεις του στην περίπτωση αυτή, δεν υπάρχει κανένα τεκμήριο ότι τις αξιολογεί, προκειμένου να προσδιορίσει αν αυτές είναι δικαιολογημένες. Τα δελφίνια μπορούν πράγματι να είναι ικανά για έλλογη αποτίμηση των ιδίων τους των πεποιθήσεων και επιθυμιών, αλλά μια τέτοια ανακάλυψη, δίχως να μιλήσουμε μαζί τους, δεν θα είναι εύκολη.

© NEW YORK REVIEW OF BOOKS 2019

— Μετάφραση:
Μιλτιάδης Ν. Θεοδοσίου

- 1 Ονομάζεται «κατηγορική προσταγή», για λόγους που δεν χρειάζεται να αναφέρουμε αυτή τη στιγμή.
- 2 Μολονότι ο Καντ λέει ότι μπορούμε να μεταχειριστούμε τα ζώα καθαρά ως μέσα για τους σκοπούς μας, μετριάξει αυτή τη δήλωση προσθέτοντας ότι έχουμε χρέος απέναντι στον εαυτό μας να μην τα μεταχειριζόμαστε με σκληρότητα, διότι η σκληρότητα έχει ως αποτέλεσμα μια αναισθησία που μπορεί να επηρεάσει το πώς μεταχειριζόμαστε τους γύρω μας. Η Κόρσγκαρντ ισχυρίζεται με πειστικότητα ότι αυτό είναι «παράγωγο της απόγνωσης» του Καντ, «μια απόπειρα να εξηγήσει την καθημερινή μας διαίσθηση, ότι έχουμε πραγματικά κάποια τουλάχιστον υποχρέωση να είμαστε καλοί απέναντι στα ζώα».